

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-43>

УДК 334.024:338.22

ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ

TOOLS TO SUPPORT THE DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS ENTERPRISES

Черниченко Тетяна Володимирівнадоктор економічних наук, професор,
Мукачівський державний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0498-9130>**Михайляк Галина Володимирівна**кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7544-1239>**Chernychko Tetiana**

Mukachevo State University

Mykhaylyak Halyna

Lviv Ivan Franko National University

Стаття присвячена актуальним питанням пошуку ефективних та дієвих інструментів підтримки розвитку малих підприємств в період військових дій в Україні. Метою статті є проведення аналізу поточного стану підприємств малого бізнесу в Україні задля визначення проблем, обґрунтування заходів та інструментів щодо підтримки їх розвитку. Проаналізовано поточний стан підприємств малого бізнесу в регіональному аспекті. Визначено перелік основних проблем розвитку малого бізнесу у 2023 році. Досліджено світовий досвід застосування типових інструментів підтримки розвитку підприємств малого бізнесу. Окреслено напрями кредитування діяльності підприємств малого бізнесу в Україні. Зроблено висновок, що в Україні необхідним є застосування нетрадиційних заходів державної підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу.

Ключові слова: малий бізнес, регіональне розміщення підприємств малого бізнесу, релокація, інструменти підтримки розвитку малого бізнесу, пільгове кредитування.

In order to strengthen the role of small business in stimulating domestic economic processes, improving market conditions, supporting defense capabilities, and stimulating the recovery of business processes, the search for effective tools to support the development of small business in Ukraine is becoming increasingly important. Over the past year, more and more Ukrainian scholars have emphasized that in the current difficult macroeconomic situation and market volatility, the small business sector needs more active support from the state and the use of unconventional measures to support and stimulate its development. The article is devoted to the current issues of finding effective and efficient tools to support the development of small businesses during the period of military operations in Ukraine. The purpose of the article is to analyze the current state of small business in Ukraine in order to identify problems, substantiate measures and instruments to support their development. It is substantiated that after the full-scale military invasion of the Russian Federation, almost half of small businesses temporarily ceased operations, and one-fifth of them relocated. More than half of the representatives of small business are dissatisfied with the current financial and economic situation, but the dynamics of the index of expected changes reflects positive trends. The list of the main problems of small business development in 2023 is determined. Typical instruments of small business development support are analyzed. It is shown that for the Ukrainian economy the option of state support for the development of credit relations between small business and commercial banks is particularly important. It is concluded that in Ukraine it is necessary to apply non-traditional measures of state support and stimulate the development of enterprises in this sector. The author proposes a list of instruments of state support for the development of small business, including: simplification of access to and optimization of sources of financing for development, provision of state guarantees for loans, restoration of infrastructure and creation of new distribution chains.

Keywords: small business, regional location of small business enterprises, relocation, tools to support small business development, preferential lending.

Постановка проблеми. Український малий бізнес вже більше року проходить випробування війною. До її початку малий бізнес відігравав провідну роль на українському ринку праці – на частку малого бізнесу припадало 48% від усіх зайнятих в Україні працівників, або 4,3 млн українців [1]. Ситуація суттєво погіршилася після повномасштабного військового вторгнення російської федерації. За результатами опитувань проведених Центром розвитку інновацій, спільно з Офісом з розвитку підприємництва та експорту та національним проєктом Дія.Бізнес, влітку 2022 року 46,8% підприємств повністю або майже повністю припинили роботу [2]. Тільки 4,5% знайшли можливості збільшити обсяги робіт у порівнянні з довоєнним часом. 19% підприємств (переважно зі Сходу країни) здійснили релокацію. Скорочення обсягів економічної діяльності призвели і до скорочення кількості працівників на підприємствах малого бізнесу. За результатами досліджень 20% персоналу були відправлені у відпустку, 27% працює на умовах скорочення зарплати і 20% було скорочено (понад 1 млн. осіб) [2].

З метою посилення ролі малого бізнесу у стимулюванні внутрішніх економічних процесів, покращенні умов для роботи на ринку, підтримці обороноздатності, а також з метою стимулювання відновлення бізнес-процесів, все більшої актуальності набувають питання пошуку ефективних інструментів підтримки розвитку підприємств малого бізнесу в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За період незалежності широке коло українських науковців активно вивчали зарубіжний досвід застосування інструментів підтримки розвитку підприємств малого бізнесу. Протягом останнього року заслуговують на увагу праці Дикань В., Фролової Н. [3], Мельник Т. [4] та Борисенко О. [5] в яких наголошується, що з огляду на поточну, складну макроекономічну ситуацію та мінливість ринку, сектор малого бізнесу потребує більш активної підтримки з боку держави, застосування нетрадиційних заходів спрямованих на його підтримку та стимулювання розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є проведення аналізу поточного стану підприємств малого бізнесу в Україні задля визначення проблем, обґрунтування заходів та інструментів щодо підтримки їх розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами опитування, про-

веденого Європейською Бізнес Асоціацією в рамках проєкту Unlimit Ukraine за участі Міністерства цифрової трансформації України, Офісу з розвитку підприємництва та експорту, національного проєкту Дія.Бізнес, у 2022 році 58% представників малого бізнесу незадоволені поточним станом справ (у 2021 році частка незадоволених становила 52%), і лише 24% вважають що стан справ є задовільним (у 2021 році – 32%) [7].

Проте, спостерігаються і певні позитивні тенденції: 76% підприємств малого бізнесу України планують розширити бізнес у 2023 році. З них 28% планує розширити власну географію, 26% – забезпечити розвиток за новими напрямками, 25% – розглядають варіант виходу на зовнішні ринки [7].

За даними ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», проведене опитування «Український бізнес під час війни» засвідчує незначне зростання частки опитаних, які вважають поточну фінансово-економічну ситуацію на підприємстві задовільною, збільшилась із 65,7% до 71,5% [8]. Позитивною є динаміка індексу очікуваних змін фінансово-економічної ситуації, його величина збільшилось із 0,15 до 0,34. При цьому частка «песимістів» зменшилась із 14,9% до 8,3%, а частка «оптимістів» збільшилась із 28,6% до 39,9%. Частка тих, хто не очікує жодних змін, зменшилась із 54,5% до 51,8% [8].

Показово, що ситуація відрізняється залежно від регіону. Позитивні очікування змін ділової активності в перспективі двох років є характерними для підприємств малого бізнесу в Одеській, Чернігівській та Полтавській областях. Дві області характеризуються переважанням негативних очікувань: Кіровоградська та Житомирська [8].

Отже, зростання малого бізнесу очікується переважно у західних та центральних областях України, тоді як у північних, східних та південних передбачають падіння. Водночас близько 20% респондентів зі східних та південних регіонів, які наразі потерпають найбільше від бойових дій, заявляють, що можуть взагалі не працювати протягом всього 2023-го року [10].

Загалом, регіони України можна умовно поділити на чотири категорії: «тимчасово окуповані регіони» (зона ведення бойових дій), «прифронтові регіони» (під загрозою вторгнення), «опорні регіони» (відіграють вирішальну роль у логістиці оборонних та гуманітарних вантажів) та «безпечні регіони»

(регіони, які є умовно безпечними для підприємницької діяльності та мають мінімальний ризик вторгнення) [11].

Найгіршою, з позиції поточного стану розвитку підприємств малого бізнесу, є ситуація у прифронтових та частково окупованих регіонах: частка підприємств малого бізнесу, яка може припинити свою діяльність становить близько 45% для первинного сектору (сільське господарство та видобуток), 35% – для вторинного (заводи, фабрики, промислове виробництво) та 37% – для третинного сектору (послуги).

Серед сукупності найбільш пріоритетних проблем (ТОП-10), з якими стикається малий бізнес на початку 2023 року можна виділити:

- перебоїв з електро-, водо-та тепlopостачанням (68% опитаних підприємств);
- зростання цін на сировину та матеріали (68% опитаних підприємств);
- складнощі з перевезенням сировини або товарів територією України та розрив ланцюжків постачання (47% опитаних підприємств);
- проблема безпеки праці (40% опитаних підприємств);
- зменшення попиту на продукцію або послуги (35% опитаних підприємств);
- брак робочої сили (26% опитаних підприємств);
- брак обігових коштів (16% опитаних підприємств);

– державне регулювання курсу валют (14% опитаних підприємств);

– пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій (12% опитаних підприємств);

– корупція та блокування податкових накладних (12% опитаних підприємств).

Проте, проблеми, з якими стикаються підприємства малого бізнесу, суттєво відрізняються в залежності від їх регіонального розміщення та географії діяльності. Їх можна згрупувати наступним чином: проблеми, що є актуальними для всіх підприємств; проблеми, що є актуальними для переміщених (релокованих) підприємств; проблеми, що є актуальними для підприємств на тимчасово окупованих та деокупованих територіях (табл. 1).

За цих умов, виникає нагальна потреба вивчення світового досвіду з метою перегляду та підсилення інструментів підтримки розвитку підприємств малого бізнесу.

У таблиці 2 вказано найтипівіші інструменти підтримки розвитку малого бізнесу з боку держави, що були реалізовані протягом останніх 10 років.

Як засвідчує світовий досвід, можна виділити два ключові підходи до вирішення проблем створення та функціонування підприємств малого бізнесу:

1) вертикальний підхід – система безпосередніх заходів, орієнтованих винятково на підтримку розвитку підприємств малого бізнесу;

Таблиця 1

Основні проблеми, з якими стикаються підприємства малого бізнесу

Усі підприємства	Переміщені (релоковані) підприємства	Підприємства на тимчасово окупованих та деокупованих територіях
перебоїв з електро-, водо-та тепlopостачанням;	пошук виробничих майданчиків	пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій
зростання цін на сировину та матеріали	релокація обладнання та персоналу	проблема безпеки праці
складнощі з перевезенням сировини або товарів територією країни та розрив ланцюжків постачання	формування нових логістичних ланцюжків	розмінування територій
зменшення попиту на продукцію або послуги	формування нового внутрішнього та зовнішнього середовища	відновлення критичної інфраструктури
брак робочої сили	подолання бюрократичних перепон	брак робочої сили
брак обігових коштів	брак робочої сили	
подолання бюрократичних перепон	брак обігових коштів	

Джерело: [7–10]

Таблиця 2

Типові інструменти підтримки розвитку підприємств малого бізнесу

Інструменти державної підтримки розвитку підприємств малого бізнесу	Країна
Збільшення обсягів підтримки у вигляді гарантій за кредитами МСБ.	Канада, Данія, Фінляндія, Угорщина, Італія, Південна Корея, Нідерланди, Словаччина, Словенія, Швейцарія, Великобританія, США.
Надання особливих умов щодо гарантій для стартапів.	Канада, Данія, Нідерланди, Південна Корея.
Збільшення державних гарантій по експортним операціям.	Канада, Данія, Фінляндія, Нідерланди, Нова Зеландія, Швеція, Швейцарія, Іспанія, Великобританія.
Збільшення частки прямого фінансування МСБ.	Канада, Угорщина, Корея, Сербія, Словенія, Іспанія, Франція.
Розширення і вдосконалення систем спеціалізованих урядових установ та організацій з державним або змішаним капіталом, що координують виконання завдань в області підтримки МСБ.	США – Адміністрація малого бізнесу; Японія – Агентство малих і середніх підприємств; Великобританія – Служба малого бізнесу; Канада – Мережа бізнес-послуг; Польща – Департамент ремісництва, малого і середнього підприємництва та ін.

2) горизонтальний підхід – базується на захисті інтересів підприємств малого бізнесу у таких сферах діяльності, як політика в галузі досліджень і технічних розробок, регіональна політика, міжнародні відносини, і зміцненні позицій малого бізнесу у відповідному виді діяльності.

За поточної ситуації та в умовах значного обсягу проблем, які виникають перед підприємствами малого бізнесу, вагомим є застосування принципів вертикального підходу, за якого розробляється спектр специфічних заходів, вузькоспрямованих та зорієнтованих на вирішення певного блоку проблем.

На сьогоднішній день вже розроблено низку урядових програм зорієнтованих на покращення роботи підприємств малого бізнесу:

- розроблено цілий комплекс інформаційних ресурсів, які спрощують вирішення питань пошуку потенційних постачальників та організації спрощеної комунікації з військово-цивільними адміністраціями та міжнародними організаціями;

- розроблено єдиний експортний веб-портал в межах національного проекту Дія. Бізнес, який дозволяє вирішити блок проблем пов'язаних з експортною діяльністю, в тому числі і підприємств малого бізнесу;

- запропоновано декілька програм пільгового кредитування створення та діяльності підприємств малого бізнесу.

Для української економіки саме варіант державного сприяння розвитку кредитних

відносин між підприємствами малого бізнесу та комерційними банками є особливо вагомим. Відповідно до цілей цієї програми державні і комерційні банки мають активізувати кредитну діяльність, аби тисячі підприємців змогли відновити й модернізувати свою господарську діяльність, адаптувавши її до нових умов.

За інформацією Міністерства фінансів України, станом на початок 2023 року за Державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» суб'єкти підприємництва отримали від уповноважених банків 53637 кредитів на загальну суму 167,73 млрд грн, з яких 34514 – від банків державного сектору економіки на загальну суму 67,48 млрд гривень.

У Мінреінтеграції також зазначили, що за період дії воєнного стану в межах програми видали майже 24 тисячі пільгових кредитів на загальну суму понад 95 млрд гривень.

У квітні 2023 року Кабінет Міністрів дозволив підприємцям із територій можливих бойових дій і деокупованих територій брати участь у державній програмі «Доступні кредити 5-7-9%». На думку фахівців, доступ до програми малого бізнесу зі звільнених регіонів і територій можливих бойових дій сприятиме їх економічному відродженню і що важливо – працевлаштуванню внутрішніх переселенців і місцевих жителів.

Висновки. Проаналізовано поточний стан підприємств малого бізнесу України, розкрито основні проблеми, з якими вони стикаються та

бар'єри для стабілізації в умовах військових дій. Проаналізовано типові інструменти підтримки розвитку підприємств малого бізнесу. Обґрунтовано, що сьогодні в Україні необхідним є застосування нетрадиційних заходів державної підтримки та стимулювання розвитку підприємств цього сектору. Запропо-

новано перелік інструментів державної підтримки розвитку підприємств малого бізнесу, серед яких: спрощення доступу і оптимізація джерел фінансування розвитку, надання державних гарантій по кредитах, відновлення інфраструктури, створення нових ланцюжків збуту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктах великого, середнього, малого та мікропідприємництва за видами економічної діяльності у 2010-2021 роках. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pdsg/arh_kzp_ved_zp_u.htm.
2. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.
3. Дикань В. В., Фролова Н. Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка і суспільство*. 2022. № 38. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>.
4. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2(100). DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/ema-2022-2(100)-3-11).
5. Борисенко О. П. Державні фінансові інструменти підтримки розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник національного університету цивільного захисту України Серія «Державне управління»*. 2022. № 2(17). URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16870>.
6. Черничко Т. В., Грицько В. В., Мигович А. О. Сучасні тенденції, роль та перспективи розвитку підприємств малого бізнесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2022. № 27(55). URL: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/3659/3331>.
7. Індекс настроїв малого бізнесу за 2022 рік: результати опитування. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna>.
8. Український бізнес під час війни. Випуск 10 (лютий 2023 р.). Громадська організація «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». URL: https://business.diia.gov.ua/uploads/5/29486-rezul_tati_desatogo_somisacnogo_opituvanna_kerivnikiv_promislovih_pidpriemstv_ukrains_kij_biznes_v_umovah_vijni.pdf.
9. Що з бізнесом? Коротко про стан економіки та компаній на лютий 2023. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/shho-z-biznesom-korotko-pro-stan-ekonomiky-ta-kompanij-na-lyutyj-2023>.
10. Регіональні результати дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни. URL: <https://cid.center/regional-results-of-the-study-of-the-state-and-needs-of-business-in-wartime>.
11. Нове обличчя українського підприємництва. Як війна вплинула на малий та середній бізнес у різних регіонах України? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937>.

REFERENCES:

1. Kilkist zainiatykh pratsivnykiv u subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010-2021 rokakh [Number of persons employed of entities of large, medium, small and micro-entrepreneurship by type of economic activity in 2010–2021]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/fin/pdsg/arh_kzp_ved_zp_u.htm.
2. Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannia [The state and needs of business in wartime: survey results]. Available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.
3. Dykan V. V., Frolova N. L. (2022). Directions and tools of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime. *Ekonomika i suspilstvo*. № 38. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>.
4. Melnyk T. (2022). State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. № 2(100). Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1309/1263>.

5. Borysenko O. P. (2022). State financial instruments to support the development of small and medium-sized enterprises in Ukraine. *Visnyk natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy Seriiia «Derzhavne upravlinnia»*. № 2(17). Available at: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/16870>.
6. Chernychko T. V., Hrytsko V. V., Myhovich A. O. (2022). Current trends, the role and perspectives of the small business enterprises development. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiiia». Seriiia «Ekonomika»*. № 27(55). Available at: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/view/3659/3331>.
7. Indeks nastroiv maloho biznesu za 2022 rik: rezultaty opytuvannia [2022 Small Business Sentiment Index: Survey Results]. Available at: <https://business.diiia.gov.ua/cases/novini/indeks-nastroiv-malogo-biznesu-za-2022-rik-rezultati-opituvanna>.
8. Ukrainskyi biznes pid chas viiny. Vypusk 10 (liutyi 2023 r.). Hromadska orhanizatsiia «Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii» [Ukrainian business during the war. Issue 10 (February 2023)]. Available at: https://business.diiia.gov.ua/uploads/5/29486-rezul_tati_desatogo_somiascnogo_opituvanna_kerivnikiv_promislovih_pidpriemstv_ukrains_kij_biznes_v_umovah_vijni.pdf.
9. Shcho z biznesom? Korotko pro stan ekonomiky ta kompanii na liutyi 2023 [What about business? Briefly about the state of the economy and companies for February 2023]. Available at: <https://hub.kyivstar.ua/news/shho-z-biznesom-korotko-pro-stan-ekonomiky-ta-kompanij-na-lyutyj-2023>.
10. Rehionalni rezultaty doslidzhennia stanu ta potreb biznesu v umovakh viiny [Regional results of the study of the state and needs of business in the conditions of war]. Available at: <https://cid.center/regional-results-of-the-study-of-the-state-and-needs-of-business-in-wartime>.
11. Nove oblychchia ukrainskoho pidpriemnytstva. Yak viina vplynula na maliy ta serednii biznes u riznykh rehionakh Ukrainy? [The new face of Ukrainian entrepreneurship. How did the war affect small and medium-sized businesses in different regions of Ukraine?]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937>.